

VJERSKI ODGOJ, PRAVA DJETETA I OBREZIVANJE DJECE

Vjerski odgoj djece i obrezivanje djece prati ovu civilizaciju doslovno od početka pisanih i kolektivnih sjećanja. Ono što je krajnji domet prava su načela pluralizma, tolerancije i slobodoumlja na kojima bi trebalo dosljedno djelovati. Čini se nemogućim ostvariti odgodu bilo kojeg vjerskog utjecaja na djecu dok ne dostignu punu zrelost odlučivanja kako bi mogla ostvariti svoje pravo na izbor kao razborita ljudska bića. Sloboda izbora vjeroispovijedi kao izvornog prava djeteta je utopija. Primjer obrezivanja potvrđuje da su suvremene pravne države nemoćne čak i u slučajevima kad vršenje religijskih čina predstavlja zadiranje u tjelesni integritet djeteta. Pokušali smo pojasniti razliku u sadržajima čina kojima se zadire u tjelesni integritet muške djece uporabom termina obrezivanje. U slučaju zadiranja u tjelesni integritet djevojčica doista treba koristiti „težu“ terminologiju budući se radi o sakaćenju i povredi ljudskih prava.

Ključne riječi: prava djeteta, vjerski odgoj, obrezivanje

1. Univerzalnom deklaracijom o pravima čovjeka 1948. godine proglašeno je da roditelji prije svih imaju pravo izabrati obrazovanje koje će dobiti njihova djeca. Deklaracija o uklanjanju svih oblika netrpeljivosti i diskriminacije utemeljena na religiji ili uvjerenjima iz 1981. u članku 5 propisuje da roditelji, odnosno staratelji djeteta, imaju pravo ustrojiti obiteljski život sukladno svojoj religiji ili uvjerenjima imajući na umu moralni odgoj djeteta u koji oni vjeruju. Povijesni korijeni univerzalizma ljudskih prava koje je uslijedilo nakon Drugog svjetskog rata zapravo su odgovor na velike totalitarne sustave dvadesetog stoljeća koji su imali istovjetan negatorski odnos prema religijama.¹ Samo ime Univerzalne (opće) deklaracije o ljudskim pravima upućuje na razumijevanje, uvažavanje i toleranciju, a isključuje fundamentalizam kršćana, muslimana, židova, sika, hindusa... Pedeset godina globalizacije kao društvenog eksperimenta nakon 11. rujna 2001. dokazalo je da univerzalizam nije porazio ni ukinuo fundamentalizam. Kao da su ideali bili nerazumno, nedostižno visoko postavljeni, na žalost fundamentalizam se danas poistovjećuje sa strahom od terorizma.

Kraj Drugog svjetskog rata značio je na prostoru tadašnje FNJR, a zatim SFRJ, brutalan politički obračun s povjesnim utjecajem religija. Odvojenost crkve od države kao politički cilj, ostvarivala se kognitivnim normama u svim granama prava uključujući i porodično pravo. Međutim totalitarizam nije mogao ostvariti politički cilj iskorjenjivanja svakog traga religijama koje su oblikovale

¹ Marty E. M, *Religious Dimensions of human Rights*, Emory International Law Review, 10, 1996., str. 98.

povijesni identitet nacija na prostorima bivše države. Devedesetih godina dvadesetog stoljeća uslijedilo je doslovno eksplozivno pražnjenje nakupljenih frustracija. Potvrdilo se da religije nisu nimalo izgubile na značaju i važnosti, nego upravo suprotno. Potiskivanje religija značilo je bujanje netolerancije, nepoznavanja, nerazumijevanja. Razvijeniji svijet ipak neznatno odmaknuo prema univerzalizmu, suživotu i toleranciji, a na ovim su se prostorima događali etnički sukobi i genocid.

Nakon faze ideološkog totalitarizma trebala je uslijediti faza vladavine prava koju je mnogo lakše deklaratorno obznaniti nego ostvariti u sustavu normi i sudskoj praksi suvremenih demokratskih država. Poražavajuća je činjenica da je pedeset godina socijalističko-komunističkog univerzalizma glede moralno-političkog odgoja djece dovelo devedesetih godina dvadesetog stoljeća do, kako Földesi zaključuje, vjerskog rata u Bosni između pravoslavaca i muslimana. Budući da su religijski i etnički identitet neizmjerljivo povezani, svaki je etnički sukob u pravilu ujedno i religijski sukob.²

2. Europski sustav zaštite ljudskih prava utemeljen je na Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine koja je s pripadajućim Protokolima od 1997. godine dio pravnog sustava Republike Hrvatske.³ Očekivano je preuzeta stilizacija iz Opće deklaracije o pravima čovjeka, o pravu čovjeka na slobodu misli, savjesti i vjeroispovjedi. Protokol br.1 Europske konvencije sadrži stilizaciju prema kojoj će se u svezi odgoja i poučavanja djece poštivati pravo roditelja na poučavanje u skladu s njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.⁴ Europski sustav zaštite ljudskih prava karakterizira dinamična interpretacija Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine u praksi Europskog suda za ljudska prava. Glede vjerskog odgoja djece treba spomenuti Protokol br.1. koji predviđa da će država javnim školskim sustavom omogućiti ostvarivanje prava roditelja na odgoj i obrazovanje u skladu s vlastitim filozofskim i vjerskim uvjerenjima. Europski sud za ljudska prava u nekoliko je navrata odlučivao o zahtjevima roditelja glede ostvarivanja njihovih prava i dužnosti u odgoju djece. Treba napomenuti da se uvijek radilo o roditeljima koji su tražili zaštitu svojih prava na odgoj i obrazovanje djeteta, a ne same djece. Roditelji su temeljili zahtjeve na povredi prava iz čl.2 Protokola br.1 koji obvezuje države na poštivanje prava roditelja na obrazovanje i poduku djece u skladu s osobnim vjerskim i filozofskim uvjerenjima. Sud je uvijek polazio od temeljnog načela da su roditelji prije svih odgovorni za odgoj i obrazovanje djece, te da su roditelji

² Földesi T, *Religious Human Rights in Eastern Europe*, Emory International Law Review,10, 1996., str.136.

³ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Zakon o potvrđivanju Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i Protokola br.1, br.4, br.6, br.7 i br.11 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 18/1997 i 6/1999.

⁴ Hlača N; Popović P, *Pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovjedi*, Bogoslovska smotra, 79,2009., 2, str. 287.

Jakovac-Lozić D, *Dijete kao titular prava na slobodu savjesti, vjerskog ili drugog uvjerenja*, Zbornik radova PFS, 39,2002., str.33-48.

ovlaštenu tražiti od države uvažavanje njihovih vjerskih i filozofskih uvjerenja. Slijedom toga sud je zauzeo stajalište da su roditelji ovlaštenu uskratiti djetetu vjersku nastavu u školi ukoliko se radi o pripadnosti različitoj vjeroispovjedi.⁵ Unazad nekoliko godina učestali su sporovi u svezi s pravom na slobodu iskazivanja religijske pripadnosti djece u mješovitim brakovima. Organi Konvencije polazili su od prava roditelja iz čl.2 Protokola da u odgoju djece polaze od vlastitih religijskih uvjerenja pokušavajući to pravo uskladiti s pravom oba roditelja na jednakost u odgoju djeteta.

Kraljevina Norveška primjer je vjerski ekskluzivne države. Norveški Ustav propisuje da je Evangeličko luteranska crkva službena državna religija i da su građani obvezatni odgajati djecu u toj vjeri. Do 1997. godine roditelji su mogli odlučivati o pohađanju nastave vjeronauka. Izmjenom nastavnog programa uvedeni su jedinstveni sadržaji predmeta koji je obuhvaćao kršćanstvo, religiju i filozofiju. Roditeljima je tada bilo znatno teže odlučiti koje nastavne sadržaje ne smatraju primjerenim s obzirom na obiteljski religijski odgoj. U postupku pokrenutim pred Europskim sudom za ljudska prava u svezi s tom problematikom protiv Kraljevine Norveške sud je u smislu članka 2. Protokola br.1 potvrdio pravo na autonomiju roditelja i obvezu države da dosljedno i kritički ostvaruje u praksi programske sadržaje predmeta koji se dotiču religijskih sadržaja na objektivni i pluralistički način.⁶ Uporište za vjerski odgoj djece u Ujedinjenom Kraljevstvu prebacuje se na zaštitu prava manjina. Roditelji imaju pravo tražiti isključenje djeteta iz vjerskih sadržaja školskih programa.⁷

Veerman i Sand zaključuju da vjera uvelike utječe na život djece, ali da to pitanje nije podrobije razmatrao UN Odbor za prava djece, kao ni stručnjaci koji se bave zaštitom i promicanjem prava djece.⁸ Autori zaključuju da su prava djece i vjera zbog sadržaja čl. 14 Konvencije UN o pravima djeteta kontroverzni i da bi trebalo biti jasno da dijete ostvaruje pravo na slobodu vjere. Međutim, ističu da je to rješenje protivno Međunarodnoj konvenciji o građanskim i političkim pravima i Deklaraciji o svim oblicima diskriminacije u kojima se naglašava pravo i sloboda roditelja da osiguraju vjerski i moralni odgoj djeci sukladno svojim vlastitim nazorima.⁹

Konvencija UN o pravima djeteta iz 1989. godine balansira između najboljeg interesa djeteta i rastućih, razvijajućih sposobnosti djece da izraze svoje interese i želje što bi moglo dovesti do toga da dijete izabere drugu vjeru različitu od one svojih roditelja. "U radnoj grupi koja je pripremala nacrt Konvencije postojala je svijest da u mnogim zemljama dijete slijedi religiju

⁵ Case of Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, application no. 5095/71; 5920/72; 5926/72. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57509>, (10.1.2014.)

⁶ Case of Folgerø and others v. Norway, application no.15472/02, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-81356>, (10.1.2014.)

⁷ Cumper, P, *Religious Human Rights in the United Kingdom*, Emory International Law Review,10,1996, str.120.

⁸ Veerman P; Sand C, *Religion and children's rights*, The International Journal of Children's Rights, 7, 1999, str. 385.

⁹ *Op.cit.*, str.386.

svojih roditelja, napose u islamskim zemljama i stoga je radna grupa bila svjesna da će te članice UN predstavljati znatne poteškoće u primjeni konvencije”.¹⁰ U Maroku i Alžiru, primjerice, Islam je državna religija, a u Kraljevini Norveškoj Evangeličko luteranska.

Pred Vrhovnim sudom Izraela vođen je 1993. godine postupak glede vjerskog odgoja djeteta čija je majka nakon razvoda braka postala Jehovin svjedok. Budući da je Izrael židovska država, Vrhovni je sud rangirao interese stavljajući na prvo mjesto interese židovske države, zatim djeteta i na kraju tek roditelja, Načelo najboljeg interesa djeteta tumačeno je u tom slučaju u kontekstu društvenih normi zajednice u kojoj je dijete rođeno i odrasta, a budući da se radilo o malom djetetu njegove želje nisu mogle bit uzete u razmatranje.¹¹ Europski sud za ljudska prava u sličnom je slučaju 2003. godine (Martinez v. France) zaključio da dodjeljivanje djece ocu nakon razvoda braka, samo zato što je majka bila Jehovin svjedok, predstavlja diskriminaciju.¹²

Ujedinjeni narodi svojom su politikom nastojali nametnuti određeni univerzalizam protivno povijesnom utjecaju religija. Međutim, i u tom kontekstu dječjih prava neizbježna je prijelomnica 11. rujna 2001. Postavljamo pitanje, nije li taj dan dokaz neprimjerene globalizacije koju upravo države s velikim značajem religija nisu spremne podržavati. Primjerice, ostaje otvorenim i pitanje kako s religijskim slobodama povezati one koji još uvijek žive u žvrcu u čvrstom kastinskom sustavu Hinduizma.¹³ Zapostavljenim se čini religijski univerzalizam svih velikih religija koji polazi od dostojanstva, integriteta ljudskih bića i od posebnih dužnosti prema osobama koje pate.¹⁴ Doista je nemoguće bilo predvidjeti da će početak dvadeset i prvog stoljeća obilježiti takvo bujanje religijskog fanatizma pri kojem se zapravo gubi svaki smisao normi o religijskim slobodama djece. Pitanje je kakva će biti i hoće li uslijediti jedna racionalna evolutivna interpretacija teksta Konvencije UN o pravima djeteta u tom delikatnom segmentu prava djeteta na slobodu vjerskih uvjerenja. Stoga se razumnim čini “korak natrag” za izgradnju toleratnijeg društva koje polazi od Deklaracije UN iz 1981. godine o eliminiranju svih oblika diskriminacije temeljene na vjerskim uvjerenjima.¹⁵ Čini se da na značaju dobiva kategorija tolerancije kao apsolutna vrijednost koju je među pripadnicima različitih religija moguće graditi tek ako osoba postane svjesna važnosti religija u suvremenim društvima ili koja je duboko svjesna spoznaje o vlastitoj (ne)religioznosti. Zastrašujuće predskazujuće djeluje misao da će čovjek 21. stoljeća bit religiozan ili ga neće biti. Da bi shvatio i spoznao, a u ovom globaliziranom

¹⁰ *Op.cit.*, str.387.

¹¹ *Op.cit.*, str.388.

¹² Lo Giacco M. L., *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*, Rivista telematica – febbraio 2007, str.16. Autorica navodi i slučaj iz prakse Europskog suda za ljudska prava Hoffman v. Australa iz 1993. zbog odluke suda da se dijete nakon razvoda braka dodjeli roditelju koji nije jehovin svjedok.

¹³ Veerman, *op.cit.*, str.391.

¹⁴ Veerman, *op.cit.*, str.390.

¹⁵ Veerman, *op.cit.*, str. 392-393.

svijetu i živio s ljudima koji su još uvijek duboko religiozni i deklarirani, "ateist, agnostik i/ili humanist" mora proniknuti u tajne religijskog pogleda na svijet.

Suvremena pravna država pokušava uspostaviti balans između religijskih sloboda roditelja i najboljeg interesa djeteta. Vjerska uvjerenja roditelja mogu ugroziti najbolji interes djeteta napose prilikom izbora načina i metoda liječenja djece koji su protivni religijskom svjetonazoru roditelja i čini se da je tek spašavanje života djeteta ona granica autonomije roditeljskog prava koju je spremna prijeći suvremena pravna država. Španjolski je Ustavni sud 2002. godine, razmatrajući osuđujuću presudu izrečenu roditeljima zbog ubojstva djeteta koji su kao Jehovini svjedoci odbili davanje transfuzije krvi trinaestogodišnjem djetetu, zaključio da nema osnove za kazneni progon roditelja. Budući da je i dijete bilo Jehovin svjedok sud je ukinuo osuđujuću presudu roditeljima priznajući maloljetniku punu slobodu odlučivanja polazeći od njegovih vjerskih uvjerenja.¹⁶

3. Evanđelje po Luki 2.21. «Isus postaje član Božjeg naroda – Kad prođe osam dana, i kad je Dijete trebalo obrezati, nadjenuše mu ime Isus, kako ga je nazvao anđeo još prije nego se začne».¹⁷ Obrezivanje muške djece povijesni je, ali i suvremeni primjer vršenja obrednih religijskih čina neposredno nakon rođenja djeteta. Muslimani i Židovi polaze od neprikosnovenog prava utemeljenog na moralnoreligijskim dužnostima da nad svojom muškom djecom obave obred obrezivanja. Obrezivanje muške djece gotovo da se i ne smatra "medicinskim zahvatom" već činom ostvarivanja vjerskih sloboda roditelja. Teško je u tom kontekstu uopće spominjati prava djeteta na zdravlje i na zabranu neovlaštenog zadiranja u njegov tjelesni integritet ili pravo djeteta na slobodu izbora vjeroispovijedi. Imaju li djeca s tim u svezi uopće neka prava? Vršenje obrezivanja kao čina religijske obveze teško je spojivo s obaviještenim pristankom (engl. Informed Consent) koji je prihvaćen kao temeljni kriterij dopustivosti zadiranja u tjelesni integritet.

Kad je Švedska 2001. godine propisala da obrezivanje mogu vršiti samo licencirani liječnici, protestirala je Židovska zajednica tvrdeći da se time krše religijske slobode duboko ukorjenjene u tradiciji njihove vjere. Muftija Ševko ef. Omerbašić u prilogu o Islamu i duhovnosti djeteta objavljenom u Hrvatskoj 2006. godine piše: «Dva tjedna nakon rođenja djeteta obično se vrši obred obrezivanja ili cirkumcizije, u islamskoj terminologiji nazvan el-hitan. Taj je obred roditeljima propisao Božji poslanik. Prilikom obrezivanja roditelji obavezno žrtvuju ovna ili ovca ili kozu, a meso žrtve se dijeli siromašnima i potrebitima. Treba napomenuti da je obred obrezivanja preuzet od Božjeg poslanika Ibrahima (Abrahama), alejhis-selam.»¹⁸

Sukob roditelja, pripadnika različitih vjeroispovijedi, glede vjerskih sadržaja odgoja zajedničke djece u pravilu se očituje nakon razvoda braka. Sud u Francuskoj, u Parizu 2000. godine osudio je na novčanu kaznu oca koji je obavio cirkumciziju, dok je dijete bilo kod njega na susretima i druženju, bez

¹⁶ Lo Giacco, *op.cit.*, str.20.

¹⁷ Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991.

¹⁸ Muftija Ševko ef. Omerbašić, *Islam i duhovnost djeteta*, 8, Dijete i društvo,2,2006., str.546.

pristanaka majke kojoj je dijete bilo povjereno nakon razvoda braka.¹⁹ Sud u Velikoj Britaniji 1999. godine također je presudio da nakon razvoda braka otac musliman ne smije bez suglasnosti majke koja je bila kršćanske vjeroispovjedi obaviti obrezivanje dječaka. U obrazloženju je navedeno da je odluka donesena procjenom važnosti okruženja i religije u kojoj će dijete odrastati, te u ovom slučaju nisu uvažena religijska shvaćanja oca.²⁰

Pravo na izvršavanje religijskih sloboda u vršenju obrednih čina ipak može biti ograničeno. U Italiji je 9. siječnja 2006. godine usvojen Zakon br.7 kojim su predviđene sankcije za vršenje infibulacije, sakaćenja ženskih spolnih organa koje prakticiraju muslimanski doseljenici iz sjevernoafričkih zemalja.²¹ Za obavljanje infibulacije predviđena je kazna od četiri do dvanaest godina zatvora, a kazna se povećava za jednu trećinu ako je zahvat izvršen nad maloljetnicom. Sankcija pogađa i liječnike koji gube licencu na deset godina. Budući da se ti zahvati obično vrše u zemljama iz kojih potječu doseljenici, predviđa se kazna i za počinitelje, odnosno roditelje maloljetnica koji su bili suglasni da se taj gotovo ritualni zahvat obavi u državi iz koje potječu. Donošenju tog zakona prethodilo je očitovanje Nacionalnog bioetičkog odbora (Comitato Nazionale di Bioetica) od 25. rujna 1998. godine kojim je zaključeno da cirkumcizija žena predstavlja težak oblik zadiranja u njihov tjelesni integritet te predložilo donošenje zakona koji bi strogim kaznama sankcionirao vršenje tih brutalnih čina.²² U javnosti su objavljene procjene prema kojima u svijetu ima oko 130 milijuna žrtava infibulacije koja se obavlja u 40-tak afričkih zemalja, a koja se prakticirala i među muslimanskim doseljenicima u zapadnim zemljama. Primjena načela zaštite najboljeg interesa djeteta iz Konvencije UN o pravima djeteta iz 1989. godine na žensku cirkumciziju ili infibulaciju dovela je do zabrane vršenja tog zahvata i u Ujedinjenom Kraljevstvu. Uobičajena praksa vršenja tih zahvata u nekim djelovima Afrike zbog religijskih i kulturnih razloga zabranjena je u Ujedinjenom Kraljevstvu isto kao i ritualno tetoviranje te obilježavanje djeteta brazgotinama na koži.²³

Talijanski nacionalni bioetički odbor bio je drugačijeg stajališta kad je u pitanju muška cirkumcizija i nije predložio donošenje sankcija za vršenje tog zahvata.²⁴ U teoriji se zaključuje da zakoni koji zadiru u tradiciju židovske ili muslimanske vjere politički vrlo lako mogu biti kvalificirani kao "antisemitski" ili "protu islamski" što je za političare dodatno otežavajuća i u suvremenom svijetu nikako poželjna okolnost.

Na delikatnost pravnog univerzalizma ukazuje i slijedeći primjer. U priručniku UNESCO-a iz 2006. godine koji se odnosi na etičke prosudbe medicinskih zahvata u svezi s reproduktivnim zdravljem analiziran je i hipotetski slučaj zahtjeva majke šestogodišnje djevojčice za izvršenjem

¹⁹ Lo Giacco, *op.cit.*, str.15

²⁰ *Ibid.*

²¹ Legge 9 gennaio 2006, n. 7 "Disposizioni concernenti la prevenzione e il divieto delle pratiche di mutilazione genitale femminile", Gazzetta Ufficiale br.14, 18.1.2006.

²² Cassano G; Patruno F, *Mutilazioni genitali femminili*, Famiglia e diritto, 2, 2007, str. 190.

²³ Cumper, *op.cit.*, str.122.

²⁴ Cassano, *op.cit.*, str.194.

sakaćenja genitalija – female genital cutting.²⁵ Činjenice kojima se pojašnjava slučaj odnose se na shvaćanje majke da će djevojčici u sredini u kojoj živi biti onemogućeno sklapanje braka te da će biti smatrana manje vrijednom ako joj se ne izvrši zahvat. Primjer doista vrlo zorno potvrđuje koji su to stvarni sadržaji “sukoba civilizacija”. Majka dalje navodi da je zahvat već učinjen na njenim dvjema kćerkama. Majka se skrbeći o dobrobiti djeteta obraća liječniku, jer ne želi da zahvat bude izvršen od strane priučenog laika što bi moglo ugroziti život i zdravlje djevojčice. Priručnik daje uputu liječniku da zahvat ne bi smio izvršiti budući da je zabranjen liječničkim kodeksom i stajalištima Svjetske zdravstvene organizacije. Obveza je liječnika podučiti sredinu o opasnostima zahvata i aktivno djelovati na izgrađivanju “obavještenog pristanka”, kao i za napuštanje takve prakse.²⁶ S druge strane ako je polazno načelo pristupa tom problemu najbolji interes djeteta, onda u toj sredini majka djeluje instinktivno upravo pokušavajući ostvariti baš to načelo. Ista norma ima različite sadržaje u drugačijem životnom okruženju. Pravo je između ostalog i kulturna pojava čije dosege relativiziraju običaji i sustav vrijednosti pojedinih područja, odnosno utjecaj religija i stupanj razvoja društva.

Vrlo je teško glede tih religijskih rituala naći uporište za ostvarivanje načela jednakosti građana ili zabrane diskriminacije.²⁷ Pristup talijanskog zakonodavca ukazuje na univerzalnost prava maloljetnika na fizički i psihički integritet i na univerzalnost zaštite dostojanstva ljudskog bića koji u demokratskom društvu ne smiju biti ugroženi pravom roditelja na slobodu vršenja religijskih čina koji zadiru u tjelesni integritet njihove maloljetne djece.²⁸ Islam tako primjerice nameće i obvezu postupnog navikavanja djece na post tijekom ramazana, pa se opravdano može postaviti i pitanje posrednog zadiranja u tjelesni integritet djeteta.²⁹ De lege ferenda izlaz se nastoji pronaći u aktivnim procesima kulturne i civilizacijske senzibilizacije doseljenika, na usvajanju novih sustava vrijednosti i na pokušaje da se ti religijski obredi nad maloljetnom djecom svedu na simbolične obrede neškodljive njihovom tjelesnom integritetu. Primjerice uvodna odredba Zakona o zaštiti prava pacijenata polazi od načela humanosti koje se između ostalog ostvaruje poštivanjem privatnosti pacijenta, svjetonazora te moralnih i vjerskih uvjerenja (čl.4).³⁰ Vjerska uvjerenja djeteta bez obzira na normativni okvir postavljen Konvencijom UN o pravima djeteta vrlo su dvojbene naravi i teško im je pružiti odgovarajuću zaštitu. Sve velike monoteističke religije neposredno po rođenju djeteta religijskim činima primaju dijete kao novog člana u svoju zajednicu. Na vršenje tih čina u svakom slučaju utječu isključivo vjerska uvjerenja njegovih roditelja. Obiteljski zakon Republike Hrvatske polazeći od Konvencije UN o pravima djeteta sadrži vrlo

²⁵ Dickens M. B; Cook J. R.; Kismondi E, *Reproductive Health Case Studies with Ethical Commentary*, The UNESCO Chair in Bioethics, The International Center for Health, Law and Ethicd, Faculty of Law University of Haifa, 2006., str.40.

²⁶ Dickens; Cook; Kismondi, *op.cit.*, str.41.

²⁷ Cassano, *op.cit.*, str. 194.

²⁸ Cassano, *op.cit.*, str. 199.

²⁹ Omerbašić, *op.cit.*, str. 547.

³⁰ Zakon o zaštiti prava pacijenata, Narodne novine, br.169/2004

apstraktnu stilizaciju kojom « propisuje » da odgoj djeteta mora biti u skladu s njegovom dobi i zrelosti, te s pravom djeteta na slobodu savjesti, vjerskog i drugog uvjerenja.³¹ Mišljenja smo da se radi o neprimjenjivoj stilizaciji koja može dovesti do arbitrarnih odluka sudova u eventualnim postupcima u skladu s čl.89. istog zakona koji predviđa da dijete ima pravo tražiti zaštitu svojih prava pred nadležnim tijelima. Razboritijim držimo rješenje iz pravnog sustava Republike Slovenije budući da Ustav čl.41. propisuje da roditelji imaju pravo donositi odluke u svezi s vjerskim i moralnim odgojem djeteta. To je pravo međutim ograničeno pravom djeteta na izražavanje vlastite volje i ostvarivanje osobnog izbora kad dijete dostigne potrebnu zrelost. Pravo roditelja na „usmjeravanje“ vjerskog odgoja djeteta prestaje dvanaestom godinom života djeteta.³² Zakon o braku i porodičnim odnosima Republike Slovenije sadrži istovjetnu odredbu (čl.131 st.1), ali i razradu tog prava djeteta odredbom iz st.2 koja predviđa da je za promjenu vjeroispovjedi djeteta koje je navršilo deset godina života potrebna suglasnost djeteta. Dijete starije od dvanaest godina samostalno donosi odluke u svezi s vlastitim vjerskim opredjeljenjima.³³ Međutim i u tom slučaju vrijedi prigovor da sva djeca nisu jednako zrela u istoj životnoj dobi, a napose je delikatno pitanje tko ima pravo u fazama odrastanja djeteta činiti dostupnim, ili još gore nametati neke druge religijske sadržaje odgoja različite od onih koje je dijete dobilo u vlastitoj obitelji.

U Hrvatskoj javnosti tijekom 2012. i 2013. godine vođena je polemika oko sadržaja i načina poduke o splonom odgoju mladih u školama budući se do tada uspješno prikivao neminovan sukob liberalnih (tzv. lijevih) i konzervativnih (tzv. desnih) političkih opcija.³⁴ Pred Ustavnim sudom RH pokrenut je postupak zbog programa koji je sadržavao ideologizirana stajališta i zastupao svjetonazor koji je aktom državne vlasti, nadležnog ministra, bio nametnut svima. Polazeći od temeljnih načela pluralizma, tolerancije i slobodoumlja Republike Hrvatske kao demokratske države Ustavni sud je zaključio da je u konkretnom slučaju bio povrijeđen proceduralni aspekt te je

³¹ Obiteljski zakon, Narodne novine, br.116/2003., br.17/2004., br.136/2004., br.107/2007., br.61/2011.

³² Zupančič K, Novak B, Žnidaršič Skubic V, Končina-Peternel M, *Reforma družinskega prava*, 2. izmjenjeno i popunjeno izdanje, Uradni list Republike Slovenije, 2009., str. 44-45.

³³ *Ibid.*, str.232.

³⁴ « Uvođenje zdravstvenog odgoja, prije svega sadržaj četvrtog modula koji pokriva pitanj ljudske spolnosti naišao je na žestok otpor udruga civilnog društva kršćanskog predznaka, kao i Katoličke crkve u Hrvatskoj. Njihov otpor nije mobilizirao samo vladu, odnosno resorno ministarstvo nego i udruge civilnog društva sekularističkog predznaka. Posljedično je došlo i do svrstavanja oporbenog HDZ-a i partnera na stranu kritičara programa zdravstvenog odgoja, kao i suradnje vladine većine i udruga koje ga podupiru. Time se stranačko natjecanje između vladine većine i glavne oporbene stranke sa socioekonomskih pitanja preselilo na razinu bioetičke politike, koja može imati dalekosežne posljedice za hrvatsko društvo. Zbog neuredne procedure uvođenja i manjkave javne rasprave, Ustavni sud je u svibnju ukinuo kurikulum zdravstvenog odgoja, a novi prijedlog ministarstva sadrži promjene na tragu kritičara četvrtog modula. Pa ipak udruge koje se protive uvođenju programa zdravstvenog odgoja, najavile su nove protestne akcije uključivši i bojkot nastave. Bioetički sukobi su se novim intenzitetom nastavili u ljeto i na jesen.« Višeslav R, *Ekonomska kriza i ratovi kultura*, Vijenac godište XXI, br.516-517, 12. 12. 2013, str.7.

ukinuo odluku ministra znanosti, obrazovanja i sporta koja je sadržavala i tzv. kurikulum zdravstvenog odgoja.³⁵

Hrvatski Zakon o zaštiti prava pacijenata predviđa da suglasnost za vršenje zahvata nad maloljetnom osobom daje zakonski zastupnik, odnosno skrbnik pacijenta. Isti Zakon propisuje da je u slučaju sukoba interesa maloljetnog pacijenta i njihovih zakonskih zastupnika, odnosno skrbnika, zdravstveni radnik dužan o tome odmah obavijestiti nadležni centar za socijalnu skrb.³⁶ Za zadiranje u tjelesni integritet djeteta kao pacijenta, na primjeru obrezivanja neposredno po rođenju djeteta, potrebno je imati suglasnost za vršenje tog zahvata koju je dao njegov roditelj kao zakonski zastupnik, odnosno skrbnik. Bez obzira na teorijske dosege, dijete je u tim situacijama objekt, a suglasnost ovisi o svjetonazoru, moralnim i vjerskim uvjerenjima roditelja. Kodeks medicinske etike i deontologije Hrvatske liječničke komore iz 2006. godine propisuje: «Liječnik će poštovati prava pacijenta smatrajući dobrobit pacijenta svojom prvom i osnovnom brigom». Postavlja se pitanje treba li liječnik odbiti vršenje zahvata kad nema medicinskih indikacija i o sukobu interesa obavijestiti centar za socijalnu skrb. Riješiti dvojbu «u korist» djeteta pozivajući se na zaštitu tjelesnog integriteta djeteta i njegovu dobrobit značilo bi dijete u tradicionalno religioznim društvima osuditi na izdvajanje iz obitelji. Židovi i Muslimani generacijama poduzimaju takve zahvate kojima se zadire u tjelesni integritet muške djece. Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini Vijeća Europe koja obvezuje i RH predviđa da se zahvat na osobi može izvršiti bez njezina pristanka samo za njezinu izravnu korist. «Ako, prema zakonu, maloljetna osoba nije sposobna dati pristanak na zahvat, zahvat se može izvršiti samo uz odobrenje njezina zastupnika ili organa vlasti, ili osobe ili tijela koje predviđa zakon. Mišljenje maloljetne osobe uzima se u obzir kao sve značajniji čimbenik u razmjeru njenim ili njegovim godinama i stupnju zrelosti (čl.6)».³⁷ U slobodnoj tržišnoj ponudi usluga u hrvatskom dnevnom tisku nailazimo na oglase u kojima se reklamiraju privatne specijalističke urološke ordinacije koje nude uslugu obrezivanja uključujući i kontrolu za cijenu od 1600 kuna ili nešto više od 200 eura.

4. Čini se da se zaboravlja da i u postupcima donošenja zakona, ali i kod primjene normi u sudskoj praksi, različite religije mogu imati vrlo bitan utjecaj. Religijski svjetonazor od presudne je važnosti kad primjena norme ovisi o njezinoj utemeljenosti u etičkom i moralnom svjetonazoru onoga koji normu tumači ili primjenjuje.³⁸ Europa sve više postaje multireligijsko područje. Djeca pripadnici različitih “manjinskih” vjerskih zajednica mogu biti dovedena u neravnopravan položaj glede prenatalne dijagnostike, transfuzije, transplantacije

³⁵ Ustavni sud RH, odluka U-II/1118/2013, Narodne novine br.63/2013.

³⁶ Zakon o zaštiti prava pacijenata, Narodne novine, br.169/2004.

³⁷ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br.13/2003.

³⁸ Guzmán P. M. J., *The Anomalous European Rights to Life and Death: Understanding the Struggle for Recognition of Religious Minority Rights by Examining the Cultural Identity of Spain and Other European Countries*, Texas Tech Law Review, vol.30, 2004, str. 297.

ili održavanja na životu.³⁹ S obzirom na značajan broj mješanih brakova, ali i s obzirom na stalne migracije stanovništva, primjerice vraćanjem u zemlju podrijetla s djetetom nakon razvoda braka, otvaraju se problemi rješavanja dvojbi kako tumačiti šerijatsko obiteljsko pravo u kontekstu međunarodnog javnog poretka i rješavanja sukoba nadležnosti. Ta je problematika posebno zamjetna u francuskoj pravnoj teoriji zbog velikog broja Muslimana i statusa osoba koje imaju dvojno državljanstvo. Slijedeći tradiciju Code Civila iz 1804. godine, domovinsko pravo (la loi nationale) mjerodavno je za sporove u svezi s brakom, skrbništvom, ali i za prestanak braka otpuštanjem bračnog druga.⁴⁰ Načela međunarodnog prava na kojima se gradi sustav ljudskih prava dovela su do nastanka teorije međunarodnog javnog poretka, pa čak i europskog javnog poretka u svezi s primjerice poligamnim brakovima.⁴¹ Bitno različiti svjetonazori nazirali su se i u postupku usaglašavanja stajališta prigodom nastajanja Konvencije UN o pravima djeteta (1979-1989). Predstavници islamskih zemalja upozoravali su da Konvencija ide suprotno religijskim tradicijama islamskih zemalja, budući da pravni poretki tih zemalja u pravilu propisuju da dijete slijedi religiju očeva. Bilo je stoga za očekivati da će mnoge islamske države postaviti rezerve upravo na odredbe Konvencije UN o pravima djeteta iz 1989. koje se odnose na neprihvatanje religijskih sloboda maloljetnika.

U analizama vjerskih sloboda djece polazi se od pretpostavke da dijete izgrađuje svoj vlastiti religijski identitet u obitelji, ali ga sud u slučaju sukoba interesa u obitelji ne može nametnuti. Sud može samo tumačiti pravo na autonomiju ili pravo na izbor, dok ostaje otvorenim pitanje smije li sud stati iza jednog religijskog autoriteta kad ih ima toliko različitih.⁴² Pravo ne čine samo norme objavljene u službenom glasniku neke države. U postupcima donošenja zakona, ali i kod primjene u postupcima interpretacije normi u sudskoj praksi različite religije uvijek će imati bitan utjecaj, jer je religijski svjetonazor od presudne važnosti u primjeni norme koja ovisi o njezinoj utemeljenosti u etičkim i moralnim prosudbama onoga koji primjenjuje apstraktnu pravnu normu.⁴³

Europske demokracije utemeljene na judeokršćanskoj tradiciji susreću se s problemom uvažavanja religioznosti velikih islamskih zajednica koje u drugoj ili trećoj generaciji prestaju biti migrantske zajednice. U sustavu javnog školstva iskazan je otpor prema simbolici križa u učionicima, hrani na jelovnicima školskih kuhinja ili načinu odjevanja učenica. U analizi vjerskih sloboda djece polazi se od pretpostavke da dijete izgrađuje svoj vlastiti religijski identitet u obitelji, ali ga sud u slučaju sukoba interesa u obitelji ne može nametnuti. Sud može samo tumačiti pravo na autonomiju ili pravo na izbor, dok ostaje

³⁹ Guzmán, *op.cit.*, str. 305.

⁴⁰ Fulchiron H, *Droits de l'homme et familles musulmanes en Europe: quel équilibre pour quels droits?*, u: Lødrup P; Modvar E, *Family Life and Human Rights*, Gyldendal Akademisk, Norway, 2004, str.235-247.

⁴¹ *Ibid.*, str.237.

⁴² Mueller Leff L, *Religious Rights of Children: a Gallery of Judicial Visions*, *Review of Law & Social Change*, 14, 1986, str.325.

⁴³ Guzmán, *op.cit.*, str. 297.

otvorenim pitanje smije li sud stati iza jednog religijskog autoriteta kad ih ima toliko različitih.⁴⁴ Zašto je važno iskustvo zakonodavstva i sudske prakse SAD u svezi s vjerskim pravima djeteta? Zato što je to povijesni primjer heterogenog društva koje se ranije nego Europa susrelo s djelovanjem različitih religija i koje je razvijalo demokratski okvir pravnog poretka polazeći od prava na religijsku različitost. “Svaka koncepcija dječjih vjerskih prava duboko je određena shvaćanjem djetinjstva, legitimnih prava države za socijalizacijom djece preko javnog odgoja i definicijom vjerskog identiteta”.⁴⁵

Nakon iscrpne analize presuda Vrhovnog suda SAD u svezi s vjerskim pravima djece, Mueller zaključuje da je u presudama došla do izražaja viševrsnost osobnih shvaćanja religije, odgoja, obrazovanja i obiteljskih odnosa pojedinih sudaca.⁴⁶ “Da bi netko mogao konceptualizirati posebna vjerska prava djece svakako mora poći od nekih pojašnjenja o tome kako osoba izgrađuje vjerski identitet”.⁴⁷ Vjerski identitet proizlazi iz obitelji i nasljeđa. Dijete ga gradi sudjelujući isprva, u pravilu pasivno, u obiteljskom životu kojeg duboko u svijesti i pamćenju obilježavaju upravo vjerski sadržaji u obitelji: rođenje djeteta, krštenje, sklapanje braka ili smrt člana obitelji.⁴⁸ Psihološki ni pedagoški ni u kojem slučaju nije u najboljem interesu djeteta sukob sustava vrijednosti glede religije usvojene u obitelji i one koja se “nameće” javnim školskim sustavom. Doista je pitanje da li i u kojoj dobi djeca mogu slobodno, aktivno sudjelovati u postupcima izbora u procesima učenja i razvoja?⁴⁹ Neprijeporna je uloga obitelji. U toj primarnoj ljudskoj zajednici odnosi su doista vrlo osobni, osjetljivi, a interesi djeteta ovisni su o roditeljima i obitelji kao cjelini.⁵⁰ Život u obitelji neminovno dovodi do prilagodbe jednih na druge.⁵¹

Ni u kojem slučaju nije u najboljem interesu djeteta postojanje različitih javno školskih i obiteljskih religijskih svjetonazora. Ono što bi trebala biti uloga javnog školskog sustava u suvremenim multireligijskim društvima svakako je promicanje različitosti, pluralizma i univerzalnih humanističkih vrijednosti u odgoju djece.⁵² Na primjeru Norveške, u kojoj je Evangeličko luteranska religija državna religija, pripadnici islamske vjerske zajednice svoje pravo na odgoj djece ostvarili su privatnim školama, ali i širenjem sadržaja školskih programa. U svakom slučaju, bez obzira na odgoj u obitelji, neminovno je poučavanje djece o različitim religijskim svjetonazorima kojima pripadaju druga djeca u toj istoj državi.

Važno je povijesno multireligijsko iskustvo Sjedinjenih američkih država prema kojem država ne smije nametati ni preferirati jednu vjeru i s time posljedično povezano da jedno mišljenje ne može biti isključivo i jedino,

⁴⁴ *Loc. cit.*

⁴⁵ *Loc. cit.*

⁴⁶ Mueller, *op. cit.*, str. 326.

⁴⁷ Mueller, *op. cit.*, str. 327.

⁴⁸ *Loc. cit.*

⁴⁹ Mueller, *op. cit.* str. 331.

⁵⁰ Mueller, *op. cit.* str. 332.

⁵¹ Mueller, *op. cit.* str. 333.

⁵² Mueller, *op. cit.* str. 335.

odnosno apsolutno.⁵³ Bez obzira radi li se o modelu prema kojem bi djeca i odrasli imali ista vjerska prava ili bi djeca imala pravo da njihov vjerski odgoj usmjerava njihova obitelj, vjerski odgoj djeteta uvijek je pod roditeljskom kontrolom, jer je polazna pretpostavka da obitelj dostatno štiti prava djece. Taj teorijski pristup podudara se sa shvaćanjem da religijski identitet proizlazi iz nasljeđa i nečije obitelji, te da obitelj najbolje usmjerava vjerski identitet djeteta.⁵⁴ Kao treći teorijski model navodi se pravo djeteta na izbor religijskog identiteta. Međutim, to pravo na izbor moguće je ostvariti tek nakon što su djetetu bile dostupne neke druge informacije o različitim religijama. Da bi dijete moglo ostvariti to svoje pravo, neophodno je da “netko” djetetu učini dostupnim ključne informacije o nekoj drugoj religiji ili ateističkim pogledom na svijet nastoji relativizirati vjeru u Boga. Pitanje je tko je taj “netko” i ima li on ovlasti zadirati u autonomiju roditelja koji u obiteljskom zajedništvu ostvaruju sadržaje roditeljske skrbi.

Čini se nemogućim ostvariti odgodu bilo kojeg vjerskog utjecaja na djecu dok ona ne dostignu punu zrelost odlučivanja kako bi mogla ostvariti svoje pravo na izbor, kad postanu dovoljno razborita i zrela za odlučivanje, osim eventualno, u nekoj apstraktnoj sekularnoj državi kao garantu dječjih prava, i to samo ako djeca nisu odgajana u obitelji već u strogo sekularnim, potpuno depersonaliziranim, državnim institucijama.

Europa tek postaje svjesna činjenice da upravo migracije radne snage dovode do psihološke nesigurnosti osoba što posljedično vodi do većeg utjecaja religija kao čvrstog uporišta migranata koji teško postaju ravnopravnim dijelom za njih novog i stranog većinskog kulturnog identiteta. Pripadnost etničkoj i religijskoj zajednici migrantima daje osjećaj kontinuiteta u tradiciji kao i važan osjećaj da nisu prepušteni sebi samima. To nepobitno potvrđuju povijesni primjeri povezanosti i sidrišta u religiji nekoliko valova hrvatske dijaspore diljem svijeta.

Javna škola ima zadaću javnog socijalizatorskog agenta. U SAD kao multireligijskom društvu dijete koje pohađa javnu školu mora svakog jutra sudjelovati u minuti javne tišine. Tu tišinu u sebi moguće je ispuniti sabranošću u meditaciji ili u dobrovoljnoj molitvi.⁵⁵ U kontekstu prava djeteta prema Konvenciji UN o pravima djeteta dalo bi se zaključiti da je tu minutu moguće ispuniti i ostvarivanjem prava na slobodu preispitivanja vlastite savjesti, misli i uvjerenja. Zapadne su demokracije ipak pretežito nastale na judeo-kršćanskoj tradiciji. U tom kontekstu važno je podsjetiti na: dnevno zazivanje Boga u Vrhovnom sudu SAD-a, molitve u Kongresu ili zaklinjanje na Bibliju.⁵⁶ Hrvatska je posebnost samovoljno dopunjen tekst zakletve prvoga hrvatskoga predsjednika dr. Franje Tuđmana koji je službenom tekstu predsjedničke zakletve dodao “Tako mi Bog pomogao”!

⁵³ Mueller, *op.cit.* str. 336.

⁵⁴ Mueller, *op.cit.* str. 339.

⁵⁵ Mueller, *op.cit.* str. 345 i 349.

⁵⁶ Mueller, *op.cit.* str. 346.

Migracije, pokretljivost stanovništva i do sada nepostojeće, tako brzo globalno širenje informacija, dovele su do širenja kultova i/ili sekta. Proboj novog uvijek je obilježen otporima zbog nepoznavanja stvarnih sadržaja. Sektu je moguće definirati kao manju skupinu ljudi koje ujedinjuju vjerska uvjerenja različita od općeprihvaćenih u široj zajednici. Kult se pojašnjava također i kao vjerska skupina koja se služi „sumnjivim postupcima“ za novačenje novih članova nad kojima vrši strogu kontrolu. Širenje kršćanstva opće je poznat primjer otpora i žrtvi koje su pratile povijesna razdoblja koja su prethodila prihvaćanju kršćanstva kao državne religije. U Rusiji je zamjetan „strah“ države od širenja novih kultova.⁵⁷ Procjena javnih interesa države u svezi s djelovanjem pripadnika novih religija temelji se na procjeni ugroženosti države i povredi prava pojedinaca. U Rusiji je od 1997. na snazi Zakon o slobodi savjesti i vjerskog udruživanja prema kojem su status vjerske zajednice dobile one koje su djelovale najmanje petnaest godina, a one novije imaju status vjerskih udruga.⁵⁸ Vjerske udruge u Rusiji ne mogu provoditi vjerski odgoj djece.⁵⁹ Dugotrajno razdoblje marksizma, lenjinizma, staljinizma i inih totalitarizama na prostorima bivšeg Sovjetskog saveza ostavilo je pustoš. Obnavlja se povijesni značaj i utjecaj Pravoslavne crkve gotovo kao državne religije, ali se stanje ocjenjuje konfuznim ideološkim vakuumom koji mnogi kultovi, sekte ili religije žele popuniti.⁶⁰ Tako se otvara novo poglavlje u preispitivanju odnosa države prema javnom djelovanju vjerskih zajednica i religijskim slobodama pojedinaca.

Opasnost od utjecaja novog podvodi se pod kategoriju deprogramiranja (engleski: deprogramming). Taj strah od novog povezan je s postupcima odvajanja osobe od sustava vrijednosti i religijske pripadnosti obitelji, odvajanju od prijatelja i dotadašnjeg načina života.⁶¹ U teoriji se ugroženost sustava društvenih vrijednosti prepoznaje u mogućim dezintegracijama obitelji i raspadu obiteljskih veza.⁶² U tom novom svjetlu posebno tumačenje zahtjeva pravo djeteta na slobodu vjeroispovjedi. Čini se da se u hijerarhiji vrijednosti koje se štite kao temeljne vrijednosti jednog društva pravo djeteta na slobodu izbora vjeroispovjedi teško može obraniti kao apsolutno pravo. Država, osim deklarativno, zasigurno neće olako dozvoliti raspad obitelji do kojeg bi neminovno došlo ostvarivanjem učinkovitih pravnih mehanizama za realizaciju prava djeteta na slobodu vjeroispovjedi u sudskoj praksi. Uvođenje osobnih, individualnih prava pojedinaca (djece) u sustav obitelji neminovno djeluje dezintegrirajuće na obitelj. Pitanje je u kojoj je mjeri država spremna ustrajati na ostvarivanju prava djeteta koje dovodi do raspada sustava obiteljske solidarnosti. Hansen postavlja pitanje je li uopće moguće uspostaviti normalan obiteljski

⁵⁷ Hansen W; Hnasen D. S., *Towards Independent Religious Rights of Minors*, Journal of Juvenile Law, 4, 1980., str. 129.

⁵⁸ Brossart J, *Legitimate Regulation of Religion?* European Court of Human Religious Freedom Doctrine and the Russian Federation Law „On freedom of Conscience and Religious Organizations“, Boston College International Comparative Law Review, XXII, 1999,2, str. 297.

⁵⁹ Brossart, *op.cit.*, str. 298.

⁶⁰ Brossart, *op.cit.*, str. 308 i 311.

⁶¹ Hansen, *op.cit.*, str. 130-132.

⁶² Hansen, *op.cit.*, str. 136.

život nakon takvog iskustva?⁶³ Sudovi u SAD tradicionalno su odnos dijete-roditelj smatrali odnosom od posebnog „državnog interesa“. Zamjetan je ipak pomak kojim se postepeno nastoji omogućiti ostvarivanje prava djece odmjerenom primjenom ustavnih načela o pravu na privatnost i na osobne slobode. Priznati prava djece znači omogućiti emancipaciju djece što se tumači kao prešutni sporazum kojim djeca izmiču roditeljskoj skrbi.⁶⁴ Interes države na očuvanju obitelji postoji samo dok je dijete pod roditeljskom skrbi: „Kad je dijete emancipirano nema više pravnog opravdanja da roditelji ili država zadiru u njegovo pravo na slobodu izbora vjeroispovjedi.“⁶⁵

Delikatno je pitanje kako će država uskladiti interes roditelja za vjerski odgoj djeteta i državni interes ostvarivanja prava pojedinca na slobodu vjere. Kao kriteriji za rješavanje konkretnih sukoba počinje se uvažavati pravo djeteta koje je steklo određen stupanj razboritosti u odlučivanju. Drugi je kriterij procjena društvenih interesa koji se ogledaju u zaštiti obiteljskog jedinstva, napose ako dijete nakon postupka „deprogramiranja“ želi pristupiti nekoj sekti.⁶⁶ Rješavajući konkretne slučajeve u praksi, sudovi bi trebali odmjereno procjenjivati tri odvojena faktora: dubinu vjere, povezanost članova obitelji i prevladavajući interes. Posebno je delikatan odnos prema novim sektama koje stječu privrženost nakon „pranja mozga“ ili deprogramiranja kao oblika psihološke prinude i zadiranja u osobni integritet maloljetne osobe.⁶⁷ Nedvojbeno je da je prevladavajući povijesni model bio model vjerskog odgoja djece kao strogo osobna stvar roditelja izražena općeprihvaćenim stajalištem da je pravo roditelja da odlučuju o vjerskom odgoju djece.⁶⁸

Hansen iznosi stajalište da bi država trebala biti „izvan“ sukoba sve dok se sukob miroljubivo ne riješi, ali kad nastupi sukob država ne treba automatski stati na stranu roditelja i tako riješiti sukob djeteta s roditeljima. U slučaju postupaka pokrenutih pred sudovima nedvojbeno je da obitelj više ne funkcionira i da je tek tada država pozvana primijeniti odredbe zakona i zaštititi prava subjekata. Dijete bez obzira na dob mora imati mogućnost dokazati da su postupcima u obitelji protuustavno ugrožena njegova prava.⁶⁹ Krajnje nepoželjan ishod sukoba može dovesti do raspada obitelji zbog zaštite dječjih prava. Taj sukob pred državu postavlja nove izazove, jer država mora aktivirati alternativne mehanizme zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi preko institucija skrbništva, udomiteljskih obitelji ili posvojenja. A sve se te odluke zapravo temelje na vrlo apstraktnom i «nepravnom» kriteriju procjene najboljeg interesa djeteta čija procjena u sudskoj praksi opet ovisi o sustavu (religijskih) nazora onih pravosudnih djelatnika koji odluku donose. Naravno da donošenje tako delikatnih odluka nije uputno prepustiti državnom tijelu kao što je to bio tzv.

⁶³ *Loc.cit.*

⁶⁴ Hansen, *op.cit.*, str. 137.

⁶⁵ *Loc.cit.*

⁶⁶ Hansen, *op.cit.*, str. 139.

⁶⁷ Hansen, *op.cit.*, str. 145.

⁶⁸ Hansen, *op.cit.*, str. 148.

⁶⁹ Hansen, *op.cit.*, str. 153-154.

„Centar za socijalnu skrb“ do 2003. godine u Republici Hrvatskoj kad je nadležnost prebačena na sud i izvanparnični postupak.

Pravo na slobodu izbora znači da unaprijed postoji spoznaja o svim bitnim činjenicama koje su presudne za donošenje nove odluke. Cumper iznosi stajalište da je sloboda vjere relativno, a ne apsolutno pravo.⁷⁰ Gdje i od koga dijete može dobiti te informacije? U kojoj mjeri davanje informacija djetetu ugrožava stabilnost obitelji? Pravo na izbor čini se najdosljednije je zaštićeno preko kategorije obaviještenog pristanka (engleski: Informed Consent) preuzete iz medicinskog prava, a označava obaviješteni pristanak nakon upoznavanja s bitnim činjenicama i posljedicama (naravno i negativnim) danog pristanka.

5. Nove vijesti iz Europskog parlamenta potvrđuju „preotvaranje“ teme prava djece i obrezivanja. U listopadu 2013. generalni tajnik Europskog parlamenta, povodom usvajanja Rezolucije odgovara izraelskom predsjedniku Shimonu Peresu, u kojem je izrazio stajalište da muška cirkumcizija ne ugrožava ljudska prava, za razliku od sakaćenja ženskih spolnih organa koje predstavlja ugrožavanje ljudskih prava.⁷¹ U Švicarskoj je 2012. godine pokrenuta javna rasprava u svezi s obrezivanjem muške djece nakon što su bolnice u Zurichu i St Gallenu odbile praksu vršenja obrezivanja bez medicinskih indikacija, podvođeci tako obrezivanje dječaka pod tjelesno sakaćenje za koje je zapriječena kazna kaznenim zakonom.⁷² Tijekom 2012. podignute su tenzije u Njemačkoj nakon što je sud u Kelnu zauzeo stajalište da obrezivanje dječaka znači bezrazložno zadiranje u tjelesni integritet.⁷³ Također je i u u Nizozemskoj 2011. godine pokrenuta javna rasprava u svezi s obrezivanjem muške djece kao primjerom zlorabe dječjih prava. Prava djece pokušalo se zaštititi prijedlozima da se ti zahvati smiju vršiti tek kad dijete bude sposobno dati pristanak.⁷⁴ U rujnu 2013. godine pravobranitelji za djecu pet nordijskih zemalja: Švedske, Norveške, Finske, Danske i Islanda, usvojili su zajedno s pedijatrima i dječjim kirurzima Rezoluciju kojom se traži zabrana obrezivanja dječaka bez medicinskih indikacija.⁷⁵

I doista je Ivo Andrić imao pravo kad je napisao da čovječanstvo uvijek iznova počinje pričati istu priču.... Pravni pristup vjerskom odgoju djece i obrezivanju djece prati civilizaciju doslovno od početka pisanih i kolektivnih

⁷⁰ Cumper, *op.cit.*, str. 121.

⁷¹ Parliamentary Assembly, Jagland: Male circumcision does not violate human rights, www.humanrightseurope.org/2013/10/jagland-male-circumcision. (11.11.2013.)

⁷² Male Circumcision: Swiss legal experts divided over circumcision, www.swissinfo.ch/eng/swis_news/Swiss_legal_experts_divided_over_circumcision.html. (11.11.2013.)

⁷³ Germany: Govt promises new law to protect 'right' to circumcise male infants, <http://uk.reuters.com/article/2102/07/17/uk-germany-circumcision-idUKBRE86G11D20120717>. (11.11.2013.)

⁷⁴ Netherlands: tensions continue over circumcision debate, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15486834>. (11.11.2013.)

⁷⁵ Male circumcision: Nordic ombudspersons will seek a ban on non-therapeutic male circumcision, <http://tdh-childprotection.org/news/male-circumcision-nordic-ombudspersons-will-look-for-a-ban-on-non-therapeutic-male-circumcision>. (11.11.2013.)

sjećanja. Ono što je krajnji domet prava su načela pluralizma, tolerancije i slobodoumlja na kojima bi trebalo dosljedno djelovati. Sloboda izbora vjeroispovijedi kao izvornog prava djeteta je deklaratorna konvencijska utopija. Apstraktne kategorije u konvencijama ili zakonima poput prava na slobodu misli, savjesti ili uvjerenja sasvim su dostatna opća prava načela. Čini se nemogućim ostvariti odgodu bilo kojeg vjerskog utjecaja na djecu dok ne dostignu punu zrelost odlučivanja kako bi mogla ostvariti svoje pravo na izbor postajući dovoljno razborita i zrela za odlučivanje. Jedini izuzetak je eventualno neka apstraktna sekularna država kao garant dječjih prava i to samo ako djeca nisu uopće odgajana u obiteljima već u strogo sekularnim, potpuno depersonaliziranim, državnim institucijama. Nešto slično možda postoji u Demokratskoj Narodnoj Republici (sjevernoj) Koreji. Maria Luisa Lo Giacco u raspravi o državi, crkvama i religijskom pluralizmu navodi primjer Ustava Demokratske Narodne Republike Koreje iz 1998. godine koji izravno povjerava odgoj djece državi: „Država će u praksi oživotvoriti načela socijalističkog odgoja i omogućiti odrastanje novih naraštaja inteligentnih komunista koji će biti moralno i fizički zdravi (čl.43)“.⁷⁶ Europa tek postaje svjesna činjenice da migracije radne snage dovode do psihološke nesigurnosti osoba što posljedično dovodi do utjecaja religija kao čvrstog uporišta migranata koji teško i mukotrpno postaju ravnopravnim dijelom društva. Sloboda izbora vjeroispovijedi kao izvornog prava djeteta je konvencijska utopija. Dijete u pravilu postaje prihvaćeno kao član obitelji između ostaloga i vršenjem religijskih čina. Primjer obrezivanja potvrđuje da su suvremene pravne države nemoćne čak i u tim slučajevima kad vršenje religijskih čina predstavlja zadiranje u tjelesni integritet djeteta. U radu se pojašnjava razlika u sadržajima čina kojima se zadire u tjelesni integritet muške djece uporabom termina obrezivanje. Biološka različitost spolova neminovno dovodi do diskriminacije: u slučaju zadiranja u tjelesni integritet djevojčica doista treba koristiti „težu“ terminologiju i govoriti o sakaćenju koje se kažnjava zbog bitno različitih i puno težih posljedica zadiranja u tjelesni integritet osobe. U ovom radu nije korištena povijesna metoda stoga što su povijesna iskustva u svezi s vjerskim odgojem djece naša svakidašnjica. Možda odmjerenim, razboritim djelovanjem danas nešto možemo učiniti *de lege ferenda* i to ne pravom, normom, zakonom, konvencijom, nego tek civilizacijskim načelima pluralizma, tolerancije i slobodoumlja kojih ćemo se dosljedno pridržavati. Dosljednost oduhovljenih bića koja su živjela svoju vjeru tako je održala odabrani narod Židova. Bit će svakako zanimljivo pročitati radove koji će s istim ključnim riječima biti objavljeni 4028. godine.

⁷⁶ Lo Giacco, *op.cit.*, str.3.

dr. sc. Nenad Hlača, full professor
Law Faculty, University of Rijeka, Croatia

RELIGIOUS UPBRINGING OF CHILDREN, CHILDREN'S RIGHTS AND CIRCUMCISION OF CHILDREN

Summary: Religious upbringing of children and circumcision of children have been characteristics of this civilization since time immemorial. Principles of plurality, tolerance and freedom of thought constitute the latest achievements of the law in this respect and require taking collective action. It seems impossible to postpone religious influences on children to full maturity of decision-making when they are able to realize their right to choice as sensible human beings. The freedom of choosing one's religion as an inherent right of the child is utopian. The example of circumcision confirms that modern legal states cannot interfere with the child's bodily integrity even when performing certain religious acts. With this in mind, the author attempted to clarify the difference between acts that interfere with bodily integrity of male children by using the term circumcision. In case of girls, the usage of a 'stronger' terminology seems to be called for, as it involves mutilation and violation of human rights.

Key words: children's rights, religious upbringing, circumcision